

De nostra terra

Conferencia leida en el Ateneo por D. PEDRO BALLESTER en los días 29 abril y 1º mayo.

ONFORME explicó el conferenciante en el exordio en castellano que precedió a la lectura de la conferencia, no hay en este trabajo propósito alguno de regionalismo: en primer lugar, porque el autor no se ha sentido jamás regionalista; en segundo lugar, porque en esta isla carece de ambiente el regionalismo; y en tercero y principal término, porque la prescripción estatutaria (en cuanto a la tribuna del Ateneo) y la índole de esta REVISTA vedan toda propaganda sobre lo que es dominio de la política palpitante.

El autor cultiva actualmente la lengua nativa, dialecto del catalán, con miras puramente literarias: para saborear el inmenso caudal de belleza atesorado por escritores clásicos y modernos. La belleza literaria no es patrimonio de ningún idioma, como la música no lo es de ninguna escuela. Una y otra, para gozarlas, hay que sentir las en los originales de los grandes maestros; no de segunda mano, porque la versión mixtifica el producto. Leyendo y practicando se forma el gusto literario, sin el cual la recreación del espíritu es imposible.

~~~~~

Conec companys i amics que 's són desteixinats fent massa feina en els millors anys de la sua vida, per a poder-se retirar a una edat avançada. Il·lusions! Quan els hàbits des treball estan ben arrelats no se pot viure sense fer feina; además de que se societat no 's vol desprendre dels serveis de qui sap treballar.

Tenc ara qui 'm descansa temporalment en ses ocupacions

professionals, i açò me resultaria un malefici enlloc d' un benefici, si no 'm cerqués modo i manera d' entretenir ma afectació a embrutar paper.

Vaig acabar fa pocs dies un opuscle sobre es treball, (*) proclamant per cloenda llur glorificació com desitjable ideal suprem i comú de s' humanitat. Ell ha d' esser es far de se nostra existència terrenal, mai prou degudament observat; però, ademés, d' ell n' han d' eixir en cada individu i en tot temps un nieró d' idealets—per obres, per dies, per períodes—segons s' ofici que lo destí o se pròpia vocació mos hagin assignat, a cadascú dins son eixam. Cada obra que un emprengui, cada jornada, cada tasca ha d' esser il·luminada per s' ideal de llur acabament perfecte, i sostinguda per lo que 's diu modernament s' embriaguesa des treball.

Per a voluntats febles van millor els ideals a curta diada, jornalers si possible, car s' hàbit de cada dia començar i acabar se tasca les ajuda molt a prosseguir-la.—D' aqueixa fusta solen esser els buròcrates correctes. En canvi, els treballs de llarga durada cauen bé a voluntats fermes, no perque les costi pena se feina, una volta produïda s' embriaguesa, sinó pes buit que deixen quan se són acabats i s' esforç que pressuposen s' adopció de nou tema i se propulsió de nova embriaguesa. (**)

Pesades unes i altres aventatges i desaventatges, preferesc per a mi lo darrer—els treballs de llarga durada; trob que m' hi hauria adonat amb plaer, si es nostro pa de cada día m' ho hagués consentit; malgrat se dita, prou certa per desgràcia, que de tot llibre bo se 'n poden esporgar ses nou dècimes parts i cercar lo bo a se dècima romanent...

* * *

(*) El publica se *Revista Jurídica de Catalunya* i peñs fer-ne un apart de pocs exemplars per a qui en vulgui.

(**) Aqueixa excitació amb els treballs intel·lectuals desxondeix tan s' esperit que, si no se vigila, esdevé a voltes estèril enlloc de fecunda, per s' enervació que produeix s' insomni, sobretot quan s' hi ajunten altres excitacions. A n' açò ho sentí en Balzac quan escrivia *La Comédie humaine*, i ho pintá de má mestra ell mateix en sa correspondència íntima ab Mad. Hanska que actualment publica *Revue des Deux Mondes* sots es titol de *Lettres a l' étrangère*.

I ara me deman a mi mateix:—¿En a què vé aquest im-promptu?—Es que duc encara s' arrencada d' aqueixos dies passats, i si *Donya Voluntat* no s' hi posés resolta, ma ploma seguiria escrivint damunt s' inacabable tema des treball. Açò vol dir que s' esma i se mesura son eines que s' homo prudent no deu haver d' oblidar jamai. Quan instinctivament, quasi, m' han sortit aquestes idees damunt es treball, ès que aquell tema venia massa ample a ses meves facultats, i son acabament no podria per lo mateix esser perfecte, encara que hi fongués els dies de Matusalem.

Força ès, idò, cercar altra matèria més mengívola pes meu cervell i manco enutjosa pels lectors.

Per paga, des que' n bonhora, a n' els seixanta i tres anys, em són resolt a aprendre d' escriure se nostra llengua, pens més que mai amb ses coses de câ-nostre, potser perque ses gestes de casa s' escriguin més espontàniament amb se llengua nativa, o tal volta, per s' instinct natural de que prompte me n' hauré de desprendre d' aquestes coses per a sempre, i voldria ans d' anar-me' n deixar escrit tot quant són après i meditat de se nostra illa: lo bo, per a enaltir-ho, com agraït fill de la terra que m' engendrà; lo dolent, per a procurar possible esmena.

A fe que se nostra llengua no ho resulta gaire de bona de escriure: ès una escriptura els quals signes freqüenment no corresponen ab se fonètica: on se pronuncia *e* haveu de posar *a*, i viceversa; se *u*, parlada, boni sempre ès *o*, escrita, i a vegades també a l' inversa; i amb consonants tenim tonalitats mancades a n' es nostro alfabet de signe exacte d' expressió: per lo poc que record es grec de quan el vaig estudiar, m' afi-gur que potser seria en aqueixa llengua on fals signes se tro-barien.—Mentes dificultats s' hi afegeixen causa de s' exorbi-tant corrupció, autoritzada per s' ús, afegint, suprimint, ante-posant, posposant i trastocant lletres i sil·labes, fins a no deixar paraula sana, i fent servir sovint se *i* com substitutiu de qualsevol altre vocal. Això no ho duim certament dels nostros

avis qui parlaven un menorquí correcte i elegant. Tanta diferència hi ha des llenguatge que parlam avui a n' es que escrivim que quan—perque tothom me entengués—vaig començar a produir-me amb menorquí a se premsa, fa un parell d' anys, sobre assumpto de subsistències, vingué una comissió de se classe obrera a pregar-me ¡amb mahonès! que ho tornés fer amb espanyol, porque no 'm comprenien tan bé.

En el món civilitzat s' escriu moltíssim demés damunt matèries de cultura general; però mai n' hi ha demés quan se fracta des *nosce te ipsum*: de se nostra història local, de ses nostres costums, des nostro esdevenir. Un homo de ciència, no record quin, ha dit: mostrau-me se bibliografia de caràcter local d' un poble i vos precisaré llur estat de cultura. Que són de certes aquestes paraules! Dins tot treball de caràcter local hi ha per a qui l' escriu i pels qui el llegeixen, si són des país, un vertader examen de consciència. Per això mos sap tan de greu que sien estrangers o forasters els que escriguin lo dolent de câ-nostre, i mos omplen, per contra, de satisfacció llurs lloances.

Se llástima ès que quan se pensa lo que ara jo pens falti ja se memòria per a reproduir amb fidelitat els fets que un sab per tradició.

Aixi, verbigràcia, no puc fer remembrança des místic nom d' aquell frare des Convent de Sant Francesc (*) qui, essent en el chor amb sos companys pels seus ritus, doná un gran crit porque va veure com guillotinaven en Lluís XVI: ara maten al Rei de França—digué. Cas notable de telepatia que no ès estrany s' atribuís a sobrenatural, quan no hi havia telègraf, i ses noves mos arribaven velles, i se senzillesa dels nostros majors no concebia que una coronada testa, de dret diví, pogués caure per decret des poble.

No puc tampoc recordar-me des nom d' aquella infeliç que a principis des sigle XIX fou condemnada a se pena dels pa-

(*) Persona de bona memòria me diu que era Germèn de llinatge.

rricides, per sospites d'haver-se desfet d'una criatura seva recent-nascuda. Es poble la creia innocent o irresponsable. Mes se pena se va cumplir. La posaren dins un sarrió i, rossegant, li feren córrer la vila; després s'havien d'observar tots els refinaments previnguts, per a tals casos, en se llei XII, títol VIII de se Setena Partida: «e de si, que lo metan en un saco de cuero, e que encierren con él un can, e un gallo, e una culebra, e un ximio; e despues que fuere en el saco con estas quatro bestias, cosan la boca del saco, e lancenlos en la mar, o en el rio que fuere mas cerca de aquel lugar do acaesciere». —La posaren, piadosament ja morta, dins una bóta, i com no hi havia disponibles serp ni mona, s'aconhortá la justícia amb que fossin pintats a se bóta mateixa els quatre animals simbòlics. Just acabat es suplici descerrá damunt Mahó borrasca tan espantosa que per tothom, fins els més tranquils, s'atribuí es fenòmen a un càstig de la Providència.—M'ho contá se meva àvia paterna, llevores prop de casada, encara que atlota, porque la casaren a n'els tretze anys.

Els avantpassats nostros, per més que sobrats de temps, atèsa llur patriarcal vida, no tenien clara concepció, com se comença a tenir avui, respecte de quines coses són que convé deixar escrites, per herència profitosa a ses generacions venidores, en treballs històrics, etnogràfics, de folk lore, etz.

Per a ells tenia més importància, per exemple, se sèrie de governadors haguts a s'illa, que no ses anades i vingudes entre Mallorca i Menorca des Comte d'Espagne l'any 1802, amb temps contrari i un feble llaüt, mercè a ses quals arribá tard es vaixell anglès que duia s'orde de no entregar-mos a n'es govern espanyol, en contra de lo convingut a n'es Tractat d'Amiens, sens dubte per causa de s'actitut belicosa d'en Napoleón. Fou qüestió d'un parell de dies que romanguéssim anglesos, com hi romangué Malta. Va decidir, doncs, dels nostros destins se tenacitat de caràcter de dit comte, aleshores oficial de poca graduació, après de tan sanguinària remembrança per a Catalunya.

Llavors se generalitat dels mahonesos desitjaven que se-
guís se dominació anglesa.—Tampoc s' escrigué gaire damunt
es fet de que, anys després des canvi, certs prohoms d' aques-
ta ciutat encara tiraren hams per a tornar-hi a esser anglesos.
I com no? Conten que presentada a Fernand VII, trobant-se a
Barcelona l' any 1828, una comissió de regidors de ses Uni-
versitats menorquines, los demaná el rei, o son ministre en
Calomarde, per què eren tan anglesos; a lo qual respongue-
ren: Senyor, en temps dels anglesos no hi havia quintes, ni
pagavem contribucions, i teniem port-franc...; i aquí del rei, o
de son ministre: «yo a ese precio tambien sería inglés!»

Quin temps era aquell, *que ne Marta filava*: es sigle d' or
des port de Mahó. Quina diferència ab ses misèrrimes regions
assolades d' avuidia! Els altres se barallaven a câ-nostra,
però sense fer-mos mal; i noltros hem treiem es bodòs. Inclús
hi havia humor per a fer sátires damunt ses peripècies de se
brega.—Quan se tercera vinguda dels anglesos, l' any 1798,
per cert incruenta, se 'n feren uns de versos: es suposá que un
oficial nomenat Montero s' havia tallat se guindola per a figu-
rar que era un forat de bala. Se sátira començava aixís:

¿Quien fué más valiente,
Carranca o Montero?
Montero, porque un balazo
le cortó el sombrero...

I no me 'n record de més.

Quin temps era aquell! Aleshores es bergant de Lluís XV
demanava, per tot compliment, a n' es mariscal Richelieu,
conqueridor de Sant Felip, es famós castell, que tal eren de
bones ses figues de Menorca; i es cuiner des Mariscal impo-
sava a n' el món elegant se salsa *mahonesa*, legítima filla de
s' allioli; i amb tots els honors era afusellat s' almirall Byng
perque, a la vista de s' illa del Aire, havia defugit des combat
contra La Galissonnière, disposant ambdos de forces igualen-
ques; i redimida se marina anglesa per se sang d' aquell már-

tir, s' establia anys després lo gran Nelson, amb lady Hamilton, a n' es casal de Sant Antoni (*golden ferm*). (*)

Llavors se formá es nostro caràcter, per s' estil de s' espanyol; d' opulència i de misèria: se transitòria mundial grandesa des port; se congènita misèria de câ-nostra. I quina vida més melangiosa viure de passades grandeses! Es se misèria daurada. Aquells majestàtics vaixells, aquelles reials que entraven i sortien a la vela! Me'n record de se darrera—jo era un infant—la *Queen Victoria*, de 1.200 homos i 140 canons.

Ara es nostro port ja només serveix per a ses barques anoreades o ferides d' epidèmia; es un port-hospici. Ses que gosen de bona salut s' estimen més baies obertes. Hem pagats cars els progressos en se construcció náutica.

A n' aquell sigle d' or hastitot criarem malgeni: l' any deu mos varem revolucionar, i ho pagaren el Bisbe Juano (qui—no sé per què—s' hi aficá i se 'n dugué un gran regiró) i un inofensiu borratxo conegut per *La broma*, que no se 'n va endur cap de regiró, però perdé sa vida en es castell de Bellver.

Me sembla—no n' estic gens segur—que fou en fals dies que ses turbes anaren cap els *bèrics* de s' Esplanada per a desarmar ses dues companyes de *patateros* (**) que per tota custòdia hi havia en aquells moments. A punt d' envestir-se els dos exèrcits, un jove *leader* popular qui de mal-nom es deia *La petxa* (el sóm conegut molt vell) parlamentá amb els patateros i els convencé de que si s' entaulava brega hi hauria disgusts.

Però vingué se sumária; de Palma reclamaren els presoners, i con no s' hi deuria haver pensat en fer-ne de presoners, dins es *Principal*, ahon hi havia aleshores copi de guàrdia, sols hi trobaren es mesquinet *La broma*, recollit allí per son

(*) S' obra que conec millor documentada, referent a n' aquesta parella cèlebre, és se d' en A. Fauchier-Magnan, intitulada *Lady Hamilton* (Paris, Perrin & C.ie 1910). Fa estona que la vaig llegir i no tenc present que 'n parli de llur estada a Sant Antoni; però sí record bé haver-ho llegit a s' il·lustració espanyola *Vida Marítima*.

(**) Milicianos provincials de Mallorca.—A n' els soldats suïssos que hi havia llavors los deien *de l' embrolla*.

estat habitual. Se l' emportaren a Bellver, ahon mateix, també contra-gust, s' havia allotjat en Jovellanos, i un matí de bonhoreteta li comparagueren dos caputxins.—Germá—li varen dir—disposau-vos per a una bona mort. Ell, net dels fums de s' aiguardent, no s' ho volia creure; però és ben cert que l' afusellaren dins aquells fossos que havien de presenciar anys després igual mort des general Lacy. I de llevores ençà, encara que no mos curessim de la bevenda, no hi ha tornat haver a Mahó revolucionaris de pandebò. (*)

¿Com no hi havien de creure els nostros avis amb s' exemplaritat de se pena de mort? Es govern anglès mata en Byng, i ressurgeix com de miracle sa marina de guerra; es govern espanyol mata *La broma*, i s' acaben ses revolucions a Menorca, a tal punt que ni se fam el féu botar a n' és nostros poble quan, l' any trenta set, anava es blat per mínim a 24 pessetes se quartera i es bracer guanyava per tot jornal 24 doblers. Ell, es poble, bé s' esgargamellava cridant ¡blat barato!; però li mostraren un canó, metxa encesa, a se plaça major, i tothom quedá conforme en que 's blat havia de seguir anant car. Aleshores demostrá se nostra dejunadora raça que no deu d' esser veritat que se gent s' hi mori de fam, quan está en perill de que la matin d' altra manera.

Idò sí; davant se virtut de s' exemple era lo de menys se calitat de se víctima: aquesta podria interessar, en major o menor grau, solament en s' aspecte estètic que diria s' anglès Quincey, autor des llibre *S' assassinat considerat com a una de ses belles arts*.

Aixis ho compregué un dels primers governadors britànics quan, havent notat desavinences i baralles entre veïns, un matí féu alçar es patíbul a se plaça major i *coram populo* comparagueren es saig, es botxí, soldats, un matxo i un ase coixeiant; lo saig cridá que 's matxo havia sigut condemnat a

(*) Segons en Riudavets—Historia de Menorca, 2.ª parte, pág. 1757—*La broma* era un tal Joan Mercadal, capitá, homo faceciós i de la bullanga.—Lo que deix escrit ho sé per tradició de gent vella, des temps en que succeïren els fets.

mort per haver dat una cossa a s' ase; i s' executá se sentència a n' els ulls esparverats dels barallosos mahonesos. Qualsevol s' hi arriscava a fer de matxo amb aquells governadorets.

Però—sia dit en just honor des govern anglès—quan s' autoritat es conduïa malament i ses queixes arribaven a se metròpolis se feia justícia. Sabem d' un governador qui en sortí amb ses mans a n' es cap per acte de menyspreu a se dignitat humana: es que va dar una bufetada a un vecí des Castell, perque contravenint ordres seves, havia venut vi fora d' hora a n' els soldats. Hi havia en se guarnició un coronel molt ric i de molta influència qui a Londres va encaminar s' agredit; i vingué a n' es governador se condemna de entregar-li de sa butxaca una grossa cantitat en compensació de se bufetada, declarant se sentència que s' indemnització no podia esser més grossa encara, perque es vendre vi no feia *gentleman*.—Aqueixa justícia anglesa no és, com sembla, tan bona d' administrar per altres bandes. En tota Espanya no 's trobá tribunal competent per a judicar a un governador que en ple sigle XX, enmig des carrer i ben aprop de se plaça major, havia esventada sense motiu ni raó una solemne bofetada a un ciudadá, no venedor de vi, sinó persona de relleu, se qual, per més que ja morta, no vull anomenar pes poc temps transcorregut des que això succeigué.

Se plaça major! Que de coses ha vistes aquesta plaça nostra des de quan els anglesos hi penjaren es matxo. A n' els primers canvis d' escena entre reialistes i lliberals, se cregueren obligats els directors de s' orquestra a rompre se lápida que duia es nom de *Plaza de Fernando VII* o de *Plaza de la Constitución*, segons que pujessin blancs o negres. Com això anava sortint car a n' es municipi, se municipalitat (model perpetu d' economia casera) acordá fer-ne una de lápida per a tots els usos: *del rei* per una cara, *de se constitució* per s' altra; i així bastaria girar-la a cada canvi de principis en se governació de s' Estat.

Aquesta saviesa dels cappares de se política menorquina

en quant a ses pedres, no la demostraren respecte a ses persones: en mans meves són caigudes, casualment, llistes secretes de denúncies que produïen llur natural efecte de persecució i desolit dins se ciutat.—Per a no anomenar altres famílies, l'avi meu qui era jutge, ja sabia que pujant a n' es poder els apostòlics, els reialistes, moderats, etz. li tocava anar-s' en a câ-seva, per bé que hagués complert amb son càrrec. I no's cregui ningú que jo esmenti aquest exemple perque fossin pitjors uns qu' els altres: per a que mon avi tornés a n' es jutjat, bé hi havia d'haver una víctima tan innocent com ell mateix. S' arbre de se llibertat, ni llavors ni quan s' hi va plantar l' any 1873, no podia posar arrels a se nostra plaça major: avui, després des darrer mig sigle, potser estant-hi molt damunt arrelaria, encara que no amb se potència que en els països anglo-saxons.

* * *

Aquelles i altres misèries ciutadanes eren compensades encara per ses opuiències des nostro port. A ell venien totes ses més notables naus de guerra, i per ell desfilaven els més il·lustres marinos del món.—Es descendent d' un dels mahonesos que més figuraren aleshores, condeixeble i amic de lord Byron, vengué per paper vell infinitat d' autògrafs de fals personatges.

També ma família tingué ocasió de tractar-ne molts mitjançant es sigle XIX. Es darrer cònsol anglès d' aquella època, Mr. Dalzel, d' Edimburg, s' havia casat amb una tia meva, fent-se abans catòlic. Morta sa dona, passa a casa dels meus avis llurs restants dies. Era bellíssima persona, però es terror de s' econòmic govern domèstic: sens avis quasi, compareixia a n' es dinar amb capitans de vaixell i almiralls; mai volgué comprendre que quan s' acabaven els pollastres o ses perdius a se taula, no' n podien treure més, perque no n' hi havia més. Un dia s' entregá a se vinya (els catalans en diuen *torre*) amb es célebre lord Parker, almirall de se més formidable escuadra

fins aleshores vista. Tenia ma família per a primer plat carabassa amb guixons, o guixons amb carabassa (pes cas igual); només hi va haver temps per a qu' en Riego (celebrat reboster) preparés uns quants platinyols; però se carabassa i els guixons hagueren de sortir com a sopa, per voluntat des cònsol. (*) L' almirall Parker i sos acompanyants varen repetir amb grans elogis d' aquella grossera menja, i no se 'n degueren llepar els dits, perque en aquells temps de cortesia acostumaven menjar amb guants per poca que fos s' etiqueta. Amb guants trinxava se senyora més respectable de se taula: mai oblidaré se polidesa amb que se germana gran de mon pare sabia trinxar un gall d' India.

Alló era pulcritud a n' aquelles taules... fins que s' acabava es dinar: llevors s' alçaven i es retiraven es reverend i ses senyores; i començava se disbauxa. Es ben cert que 's feien creus de veure que colcú (com mon pare) begués aigua i només que aigua. Aquells homos, tan pulcres durant es dinar, capgiraven com si patissin metamòrfosi. (**) Un vespre, després de s' orgia, comparaguéren a casa, amb es cònsol, culcats uns a becoll dels altres, conforme ho fan els atlots. Eren capitans de vaixell, i algun tan madur que de *midshipman* havia estat amb en Nelson en lo gloriós combat de Aboukir.—Es clar que molt de bonhora, es següent dia, vinguéren tots a demostrar son sentiment.

I el dia d' avui ¡quina transformació! Sé de s' actual cònsol don Bartomeu Escudero que obsequiant amb dinars a personatges pertanyents a ses associacions de temperància, no solament no tasten vins ni licors, sinó que tampoc prenen cafè ni fumen, acceptant una escudelleta de tè com un punt escapat *in honorem tanti festi*. Ells, els anglesos, mos aficionaren a

(*) Se conte una anècdota referent a se carabassa, tan vulgar com increíble: que un capitá holandès, convidat de dita menja, es cremá se boca, i com hi hagués torrençada a n' els pocs dies i nedessin moltes carabasses a prop de sa barca, va salpar i fer vela per por d' un incendi.

(**) Tampoc els francesos deurién esser afectats a se temperància, per lo manco trobant-se a Mahó, quan es mariscal Richelieu va comminar amb privació de s' honor de córrer a s' assalt de Sant Felip a s' homo de guerra que s' embriagués.

ses begudes alcohòliques; bo ès que ara mos donin tan excel·lents exemples.

A n'açò des fumar ja ho consider matèria opinable. Es genial escriptor suec des sigle XVIII, comte D'Oxenstirn, en son llibre de caràcter enciclopèdic, intitulat (edició de La Haia, any 1744) *Pensées sur divers sujets, et Réflexions et maximes morales*, parlant des tabac diu.

«Il n'y a rien de si excellent ni de si parfait dans la nature qui puisse entièrement échapper au venin des mauvaises langues: ainsi il n'est pas étonnant que le tabac même ne soit point épargné, sur-tout des Médecins; car cette reine des végétaux n'a pas besoin de leur secours pour préserver de divers maux & guérir plusieurs maladies. Que les naturels du païs d'où cette plante est originaire, viennent ici par reconnoissance publier les bienfaits infinis dont elle les comble. Le tabac apaise la faim, soulage les douleurs, guérit les plaïes, purge le cerveau, empêche les fluxions, fait évacuer les flegmes, purifie l'air, embaume le corps, & se rend d'agréable compagnie dans la solitude. Sa fumée même fournit de quoi rêver & réfléchir avec utilité sur les vanitez du monde.»

Segons es mateix llibre, a s'introductor des tabac a Europa, lo cavaller Raghloff, durant es regnat d'en Jaume 1.er d'Anglaterra, el condemná a mort es Parlament, perque cregueren que ses delícies d'aquest vici distreurién es poble de tota ocupació útil.

No exagerem amb un ni altre sentit. Pot esser verínós es tabac pes nostro organisme: tots hem experimentats els primers efectes de s'intoxicació; però diguem d'aquesta planta els fumadors lo que en Voltaire deia des cafè: hi ha cinquanta anys que fum i no m'ha emmetzinat encara. Lo que reconec ès que tots els meus coneguts que se són apartats des vici han engreixat de totduna; açò per els magres mos ès tentador. Mes, aquesta desaventatge té una compensació, causa en gran part de ma impenitència: es tabac neutralitza ses olors de persona que mon olfat troba molt ofensives, sobretot mes-

clades amb pitxolí i altres essències per s' estil. Un patró de pesca, molt conegut meu, en deia d' aqueixes olors mesclades que eren de pop mosquer (molt desagradable) i l' esvania el sentir-les. Veritat és també que 's fumar no és cosa neta, si bé no tan bruta com es mastegar i es pinxar, tan caiguts de moda.

La nostra pagesia, si per qualque malifeta s' havia de revolucionar, seria perquè li llevessin es lliure cultiu de se pota; i aquesta sí que put amb tota la fona. Malgrat però sa pudor, així com a la pagesia d' Erviça es primer regalo d' un pare a son fill era se pistola, a Menorca és se pipa. I aixis es veuen sovint atlots de deu i de vuit anys armats de totes armes: pipa impregnada de substància de pota, se banya de bou amb s' esca de caramuixa, se pedra foguera, es foguer, i es tabac dins se bossa feta d' una pell de moix. Una de ses més inspirades poesies des folklore menorquí (elegia a se pipa) és deguda a se momentània prohibició governamental de l' any 1862. Sort hagueren els pagesos de que ho prengué amb entusiasme es *quondam* diputat a Corts per Menorca, D. Josef M.ª Fivaller, qui tingué es bon acudit de preparar opinió favorable entre llurs companys, convidant-los dins es Congrés, abans de se sessió, a fumar d' aqueix tabac. No hi pensaren els diputats un sol moment: els mesquins condemnats a fumar tal pestilència bé mereixien per llur abnegació un acte de pietat dels que fumaven *de la vuelta abajo*; a part de que l' Hicenda espanyola podia quedar tranquila, sens perill de competència per aquest costat. Ni ses arnes en volen: és un preservatiu contra aqueixos animalons, bastant posar-ne unes fulles dins els calaixos ahon s' estoja se roba de llana. A s' antic els *mossons*, més valents que ses arnes, el fumaven amb pipa, com els pagesos i bracers, quan per s' acció des temps no feia tanta pesta. I després els deportats cubans ensenyaren a manipular-lo amb tal manya que quasi se podia fumar decentment: se'n feien cigarrets que batejaren amb es nom de *susinis* els soldats des regiment del Rei, de guarnició

a n'es poble de Mercadal quan se guerra contra Nord-Amèrica. Actualment está prohibida tota manipulació.

No hi ha dubte que 's fumar, lo mateix que 's beure, donen estones agradables en se nostra existència, mentre regnin moderació i els dictats des nostro seny. Hom ha de conèixer en a quin punt pot arribar, segons sa edat, robustesa i demés condicions físiques, i es límit no l'ha de contrapassar jamai. Vinguda se vellesa, per a preparació a una bona mort convé suprimir a poc poc aqueixes coses agradables que's diuen vicis, a fi de no sentir-la tant a se mort; com aquell qui per a que's seu moix ño enyorés tant sa coa, li tallava de trosset en trosset. Per cert, i acab aquesta digressió, que se Tabacalera, i quasi els contrabandistes, sembla que la volen tallar de cop a se coa des moix, fent competència a ses societats de Temperància: mai, des que se fuma en el món, havien estat sense tabac els estanyes; i es tabac quan se perd s'hàbit d' usar-lo, ja no ès fàcil tornar a n'es vici, sobretot essent dolent i car com avuidia.

* * *

Generalment quan se parla des nostro port, ab referència a n'es temps en que tan concorregut estava, només se pensa amb se prosperitat material o econòmica; ben mirat ses aventatges eren més grosses, tenint en compte altres factors de se vida social. Es tracto continu amb gent de diverses creences religioses, d'idees polítiques més adenantades, d'experiència mundial que sols s'adquireix viatjant molt, mos feren tolerants, cosmopolites, hospitalaris; ses classes il·lustrades, ademes de posseir es llatí, parlaven es francès i s' anglès, i manejavaen els enciclopedistes com si fossin manuals de ús diari; es poble coneixia se mescla de llengües que en els ports de tràfic serveix per a que tothom s'entengui; els fanatismes no pogueren fer prova a se nostra ciutat per càrència d' ambient.

Quan els prohoms mahonesos exposaren a Fernand VII

els motius de se nostra angloomania no li digueren tota la veritat, potser perque ja no la sentissin a dins el seu cor. Jo no les són viscudes, ni denoves, a n'aquelles situacions, però he sentit als que hi visqueren llurs lloances de se primera, son horror a se segona. D'atlot i tot tenia condemnades a perpètua execració dins se meva consciència ses persecucions contra se llibertat des llibre. ¿Com no, si en los ominosos dies de s'absolutisme fernandí tingué que cremar mon avi, per a salvar-se de conminades perquisicions del Sant Ofici, els més preuats volums de se nostra biblioteca? Molt segur que aqueixes intemperàncies foren principal causa de s'avorriment que posá a Menorca es nostro Dr. Orfila. (*)

Res hi guanyaren amb tal procedir ses idees polítiques ni religioses que 's pretenien defensar. Tota aquella passivitat dels mahonesos de que abans parlava se revolta, en públic o en secret—que igual dóna—quan se li volen imposar formes fetes de pensament. Açò ho tenc ben experimentat i ningú que conegui es país m' ho negará. Ses lògies, se simpatia per ses capelles evangèliques, els cementeris protestants i laics, i tota fantasia de secularització no han tingut en sa nostra història altre propulsor veritat que s'afany de dominar fent violència. Quan ses lògies no foren perseguides, finiren per consumpció; quan perdé interés se novel·la sobre es protestantisme anglòman a n'aquesta illa, varen tenir que aplegar, per falta de creients i deixebles, ses capelles i escoles protestantes i fou abandonat son cementeri; i si no ha succeït igual amb es laïcisme dels actes de naixement, matrimoni i mort, dels quals

(*) Un altre dels mètodes espanyols que sempre, en general, mos foren odiosos és lo que modernament es diu burocràcia, vertader càncer, i cranc, de ses nacions llatines, més desacreditat que mai, ara que s'han vistes funcionar de prop i en circumstàncies extraordinàries, durant se guerra, ses administracions anglesa i americana. Perque 's vegi se diferència, bastará citar un cas: Mort es cònsol, mon oncle, s'encarregá un paísá nostre, a petició pròpia, des despatx des consolat per a fer mèrits perque el nomenessin. Però vingué nomenada un'altra persona. Es primer, aleshores, ja trobá que no era just haver treballat de franc i escrigué a n'es ministeri corresponent. Ningú li respongué: a la volta de dies rebé per via postal un *check* contra se Banca de Londres per se quantitat que 's ministeri va creure equitativa. ¿Hi ha qualche buròcrata espanyol que pugui comprendre això?

se 'n fan molts, és degut en bona part a quan va desaparèixer de se única porta per on tots els morts entraven a n'es cemen-teri vell s' inscripció *Carnis universæ via*, i a quan se mogué se trifulga sobre interpretació de se base constitucional 11.ª i eixiren aquí conflictes fins alhora desconeguts.

—Que 's poble és molt impressionable i novel·lesc; que pendent se revolució setembrina se cometeren actes odiosos contra se religió catòlica. En efecte, un matí comparagueren a se plaça major un aplec d'atlots i qualque jovenot, duent un feix de rama; amb gran cridòria el posaren a s'atri de Santa Maria i tractaren de pegar foc; en aquell moment deia se missa mon avoncle, es Rector, molt estimat des poble; sortiren a se porta s'escolá major i una antiga criada de câ-meva que tenia veneració per l'onclo en Joan, i ajudats per un jove d'idees ben progressives—persona que encara és en vida—ells tres totsolets tregueren aquells atlots i jovençans, mal induïts, sense que ningú s' hi posés, en pro ni en contra, de se moltíssima gent que omplia se plaça i s'ho mirava.

Aixó que acab de contar succeí en 1873, i pocs anys abans, en 1867, s'havia consagrada a n'es culte catòlic s'esglèsia que fou de se colònia cismàtica-grega, prenint-hi part tot es poble.

¿I que 'n direm de se vinguda del Bisbe Roda l'any 1853? No semblava sinó que tots els mahonesos, sens excepció, s'havien tornants boixos disposant sa rebuda, i amb flocs i banderetes s'invertiren un grepat de mils pes municipi. No era allò tampoc demostració dels sentiments íntims des poble en matèria religiosa. Mahó després d'haver llevat a Ciutadella se capitalitat militar i civil, volia llevar-li s'eclesiàstica, sens altre fonament que's de se faula—*quia nominor leo*: lo que fa Madrid amb ses províncies i Palma amb nosaltres.

I ho pagá es pobre Bisbe Roda, sadollant-lo d'obsequis. Per primera intima se 'n degué endur un regiró més gros que 's d'en Juano, son predecessor.

Es camí de Ciutadella a Mahó i viceversa el feien els

més assortats a pas de carro; i dic *els més assortats*, perquè si bé teniem camí carreter d'un cap a s'altre de s'Illa des que, contra se voluntat dels menorquins, el feu en es primer terç des sigle XVIII es governador Kane, de venerada memòria, a mitjan sigle XIX just se coneixia aquí es tràfic rodat. S'hi tenia repugnància a ses rodes, en tant que quan se feren ses venerables Ordenances municipals de 1858 que encara són vigents, a proposta d'un regidor, prou il·lustrat i coneixedor del món, s'hi consigná se prohibició de que passessin carruatges pels carrers empedrats de se ciutat, perquè no mos fessin malbé es pis; i d'aquesta manera haurien quedades ses ordenances, per a edificació de ses generacions venidores i major exemple d'economia casera a n'els actuals regidors, si es governador de se província, quan les hi remeteren per a llur aprovació, no les hagués reformades, oferint ademés una plaça a se bogeria a s'autor de se proposició. (*)

Es tràfic es feia a l'hom de matxo amb escorbais o escaletes, i ses coses delicades i feixugues se duien amb barres per quatre o vuit bastaixos. I es camí entre Mahó i Ciutadella se passava a cavall d'un ase o d'un ruc, segons es coratge des colcador, amb sella, bonetes per a provisions de boca, mudada de roba i es barret de dormir, i pistoleres ordinàriament buides, perquè aquí—s'illa dels suïcidis—tothom sap que ses armes només solen servir contra son amo. Ses dones anaven amb capell de mitja trona, de pelfa o de palla, i damunt uns sifis dits aubardes (albardes) i alts com a torres, puix que, ademés des caixó per a provisions, hi posaven un o dos coixins. Encara se 'n veu colcuna d'aubarda. També s'usava s'albardá, com a més distingit i manco perillós de donar una tombessa. Els 43 kilometres que tenia s'antiga carretera de Mahó a Ciutadella eren qüestió d'un parell de jornades (pernoctant en es Mercadal) per a tot aquell que no 's volia nafrar, o se volia nafrar a poc poc, en dues sessions.

(*) D'anys enrera hi ha d'haver per la Sala un projecte de noves Ordenances municipals que ja nasqué antiquat per falta de preparació de se majoria de llurs autors.

Tornem a n' el Bisbe Roda. Arribat es bon senyor a se *roca de se paciència* (dalt se costa de Fufona) tingué que davallar des carruatge per a funció no delegable en cap de sos acompanyants (*homo sum...*); i de cop, en tan inoportú moment, li compareixen deu *enturions* a cavall, que ès com si diguéssim deu *don Quixotes*, visera calada i armats d'escut, llança i espasa...

Ell era homo prudentíssim i va suportar amb resignació aquell diluvi de festes que 's celebraren pel Bisbe i eren pes Bisbat. Si hagués sigut son altre predecessor el Bisbe Ceruelo i Sanz potser que en s'intimitat de família n'hauria dita qualque cosefa. D'aquest darrer senyor, també excel·lent persona, sé de bona tinta que a sa vinguda a s'Illa, després de penós viatge, quan rebudes ses penoses visites s'arribá a trobar totsol ab son capellá d'honor, demanant-li aquest, boni mort des cruiximent:—Señor ¿adonde hemos llegado?— Al ojo del c... del mundo, li respongué amb gràcia sa Il·lustríssima.

Qui no hagi sentit contar lo que era un viatge en aquell temps, me pot creure incurs en pecat d'irreverència, per posar en boca de Bisbe es mot que jo no he escrit. Precisament, a part mon respecte a se dignitat des càrrec, en tenc molt simpática recordança dels Ceruelo i Sanz, puix que donya Mariquita Trigueros, neboda del Bisbe (respectable senyora que, essent jo infant, sempre em donava golosies) s'havia casada amb es Dr. Cristofol Sanz, Promotor fiscal que fou de Menorca i fortament lligat amb se meva família. (*)

(*) S'homo més afectat a embromar de quants n'hi hagi haguts en aquesta illa es passat sigle. Sas bromes eren feixugues de debò, encara que no de conseqüències trágiques, com ses d'un Ganguernet de *Les mémoires du diable*, d'en Frédéric Soulié. Molts d'anys es 1.er d'abril (dia d'enganyar) passava donya Mariquita pes trànsit d'haver de canviar de criada, perque de bon matí es Dr. Sanz l'havia carregada i enviada amb un cove ple de trastos i un rètol damunt que deia *feu córrer aquesta bèstia*; i així corria de casa en casa aquella minyona, fins que topava amb un ánima compasiva. Durant una epidèmia de rosa o xarampió que matava molta d'infants, va saber es matí per s'agutzil qu'es jutge tenia cervell de be per a dinar: esperá es capvespre i, tot passejant, li feu se denúncia de haver-se descobert qu'els fossers proveïen als carnicers de cervells de pàrvul. Aquell bon senyor, que era un innocentot, va treura se feda enmig des passeig. D'un militar d'alta

Els menorquins que ja abans d' embarcar-se sabien lo qu' els hi tocava, en preparació d' un viatge a se Península feien ordes de cristiá: atorgaven testament, confessaven i combregaven, i si no rebien els olis, no era perque no 's creguessin amb estat de rebrer-los. Açò que avui fem amb unes quantes hores—de Mahó a Barcelona—solia durar dies i setmanes, per massa vent o per massa poc, per boira i per tota mena d' inclemències. Un jorn en que 's patró volgué guanyar temps, entrant en nit de lluna a n' es port, amb se virada va fregar a se llosa d' en Moro, i prest va esser se barca davall s' aigua. Mon pare s' hi trobava (venint de València, ahon llavors anaven els estudiants per misser): a bordo només hi havia una llenxa, i nombre de passatgers per més de dues; mercè a n' es ganivet d' un mariner qui posá ordre, no 's varen negar tots o quasi tots; però eren verament horripilants els aduls que de terra es sentien dels que quedaren per a se segona barcada.

Si a n' els malanats qui avui emigren d' Espanya els fessin viatjar com viatjava tothom llevors, trobarien molt acceptable lo que ara, essent dolent, els hi toca. En es sigle d' or des nostro comerç marítim, els bastiments quadros i demés naus importants de se marina mercant de Menorca eren per a guanyar doblers fora-casa: sos capitans duien atipades d' unces llurs bosses de culebra, ja anessin de corsaris, o de blat d' Odessa, o transportant *éban* de l' Àfrica a Cuba, segons ses èpoques. Pes tràfic de s' Illa no hi havla més que petites barques, sense cambres pels passatgers, tothom a la mescla dins se sentina, els homos a una banda, ses dones a s' altra, i tenint els patrons se prudent crueltat d' atravessar-se a la

---

graduació inventá que s' havia fet esmolet, perque li duguessin a aflar els raors. A un curt de vista li doná entenent que un altre senyor li marruquejava sa dona (senyora vella i respectable) fins que va provocar una escena ridícula. I a un altre senyor, de malgeni, qui estava bo i sa, el feu passar per mort un matí: els amics i coneguts acudien a la casa el trobaven, com de costum, a n' es portal fumant la pipa, amb se rabiada i esglai consegüents.

Molt desgraciat fou es Dr. Sanz en la sua vida—morí cego;—però mai es va colgar sense haver fet se broma des dia.

mar o de fer capejar se barca durant ses hores de refectori, perque hi hagués molts de marejats i bastessin aixis ses provisions quan se travessia s' allargava.

I quan arribava es terme des viatge—fos per mar, fos per terra—eixia un altre suplici, prou exasperant per a que s' homo més benèvol sentís dins sas entranyes un moviment d' odi contra s' humanitat complimentosa. A part ses fades visites que no acabaven mai, com aleshores no hi havia fondes condecents, s' allotjava s' hoste a casa particular, favors recíprocs entre famílies de pobles diferents. Bé podien coure-li ses nafres de sas anques si es viatge havia sigut per terra, o sentir-se lo ventrell capgirat si venia de per mar, s' hoste no tenia altre remei que asseure's a se faula per a patir se desfilada d' una processó de plats; i... vostè no menja; es veu qu' els nostros menjars no li agraden; n' ha de prendre més... fins que aquell màrtir de s' urbanitat (ensenyement que mos sotmetia a situacions impossibles) acabava per a rendir-se a discreció, acceptant abnegat se perspectiva d' una nit de còlic. I quina nit! A vegadès, sens conèixer prou els departaments secrets de la casa, essent de mal to demanar majors detalls, i exposat, com li succeí a un de tants d' aqueix martirologi, a prendre per finestra des carrer—a les fosques, per més precaució—un armari amb vidres ple d' escudellam... A dins d' aquell armari hi anaren, amb es consegüent estrèpit, els immunds resultats d' una urbanitat exagerada; i aquell senyor, nafrat i envilit, fugí es mateix vespre de tal casa, per a no tornar-s' hi mostrar maimés. Es històric aquest fet, digne d' esser versificat pes poeta festiu clàssic de se nostra llengua lo Dr. Vicens Garcia, Rector de Vallfogona. Pens si els nostros avis, sots capa de cerimoniosa hospitalitat, lo que 's proposaven era lliberar-se aviat des *peite* (empeit) i m' ho confirma s' antic refrany *hoste i peix menut a n'els tres dies put*.

Encara qu' el Bisbe Ceryelo no patís tan gros calvari, pensi 's quin havia d' esser s' estat d' ànim de S. I. i de son

capellá d'honor, després d'un viatge horrorós, per un element de tan mala moguda com és la mar, que ells fins alhora només havien vista pintada.

Però no mos a travéssem com els patrons de *in illo tempore*; anem dret a n'es consum de ses provisions de ma memòria, sens marejar per demés als pacients lectors.

* * *

Se desgràcia del món ha sigut en tot temps i és se veça. Si tots els homos fessin feina com cal, que n' hi haurien poques de revolucions ni de baralles per qüestions religioses, ni polítiques, ni socials.

Mai aquestes veritats suren com en ses èpoques de revolta. Ara vaig passant revista a lo succeït de temps meu, i si no és per defecte de ma mentalitat, ho veig clar: veig qu' els desenfeinats armaven a diari els conflictes per a no morir-se de fàstic. Començant de bon matí, perque els que no tenen res que fer s' hi solen aixecar dematí—com els que viatgen sens objecte són els qui van més depressa; començant de bon matí, s' aplec dels veçuts malintencionats inventava ses alarmes:—a nit saquejaren tal casa, pegaran foc a tal altra, mataran a tal, fiblaran a qual, etz. I els veçuts pacífics se feien eco de semblants noves, donant-los ocupació agradable per a tot es dia el reportar-les a ses pressuposades víctimes. Me 'n record molt bé, perque aqueixos entreteniments precipitaren se mort a ma mare l'any 1873. Es clar que si a n'els homos ens deixaven molt tranquils aqueixes bestieses, per a una pobre malalta, idolatrant son marit, foren ferida mortal. No 'n puc tenir rancúnia contra ningú, perque ningú ho feu per a matar-la; ma venjança és s'odi a se veça.

Abans de se revolució hi havia aqui progressistes i moderats com per tot arreu; però només s' hi entretenien amb aquestes coses, d'un costat, uns pocs metges, apotecaris o altres persones de professions liberals que des continent ha-

vien fraginades ses idees adenantades d'aleshores (*), i de s'altre costat, s'aplec de mossons o senyors propietaris, amb alguns missers de directors, que representava lo històric i es nomenava es partit de *ses pipes*, perque feien sa tertúlia dins una entrada de casa senyorial, fumant tots els que eren fumadors es tabac de pota amb llargues pipes de llenya i canyó de vima, o d'obra de teuleria i canyó de lluquet de cànem. Entre ells hi eren los descendents dels qui se familiaritzaren amb els enciclopedistes.

Es poble no 'n feia de política per son compte. Quan arribá amb so vapor correu se notícia des destronament de Na Isabet II, pujaven de baixamar uns quants bastaixos — els primers treballadors que ho saberen — molt entusiasmats per se revolució, cridant ¡viva la Reina! — Mori la Reina heu de cridar — los digueren; i com tot era u per a fer una estona de bauxa, cridaren ¡mori la Reina!

Es poble pes seu plaer no 'n faria mai de política: si viu mitjanament satisfet, quan ha treballat prefereix cantar i riure que fer política. Per a que fos d'altra manera, se societat hauria de variar radicalment; i açò per molts diversos motius, dels quals n'hi ha colqun que 'm sembla de tota evidència.

Se política digna, per sí mateixa ho ès un treball prou penós, per a que ningú la prengui per descans i entreteniment. Es un penós treball, ademés, que no pot fer qualsevol, perque si li ès difícil a s'homo dominar se matèria i els regnes vegetal i animal, i regir-se a ell mateix, molt més difícil resulta es règim dels altres homos. Aixi que, res més absurd qu'els règims exercits directament per ses multituds, com ara els *soviets* de Rússia: ès s'inconsciència col·lectiva imposant-se a ses consciències individuals. ¿Que 'n pot sorgir d'això sinó es caos, per a començar el món de bell nou? Quan s'arriba a n'aqueixos extrems corre perill de mort se civilització, com

---

(*) A qualqun el coneixien per *en mata freres*; per més que cap se 'n va matar aquí, ni s'els molestá per res quan s'exclaustració, ni en es temps que no podien anar segurs pes carrer, inclús en poblacions levítiques.

succeí a Roma en es sigle III de s' Era cristiana en que ses legions se constituïren amb una espècie de *soviets* de soldats, per a comandar a son caprici, desconeixent se funció des Senat, dispensador de s' investidura imperial. (*)

Se política, per a esser de bon profit, requereix aptituds molt assenyalades en a qui la professa i profunds coneixements damunt tot allò que se relaciona, de prop o d' enfora, amb se governació dels Estats. Sobretot se són demostrats els bons polítics amb sos acerts elegint per a cada funció s' homo necessari, qui mai falta si s' el sap cercar.

Se política vol aprenentatge, lo mateix o més que totes ses professions, i vol després una devoció constant, sens defalliments davant contrarietats de tota mena que són es pa de cada dia dels homos públics.

Quan s' hi pensa amb tot això, per força mos ha d' acabdillar un xic de pessimisme envers des camí que du s' humanitat. Cada poble té es govern que 's mereix, i cada govern té es poble que 's mereix; i aixís estem, amb es gall dins se pastera que diuen ses madones quan no saben per on sortir-ne de ses dificultats de se vida.

Ara que 's poble comença a comprendre que sense instruir-se no va enmón, o enllòc, ara més que mai crec que se millora social en tots els ordres ès qüestió de pedagogia. S' enaltiment des mestre d' escola, duent-hi a n' aquesta funció, humil amb apariència, els homos més eminents de se nació, seria els cimens d' una nova i manco defectuosa societat. I ja que ès condició natural de tota col·lectivitat humana que algú l' administri, i així sembla que será sempre, jo professor acostumaria els deixebles, de ben tendres, a reflectir molt damunt es valer de ses persones conegudes per sos llibres, fets, costums i, sobretot, per llurs virtuts. Lo que Plutarc, per a edificació de se posteritat, feia en *vides paral·leles* referent a n' els homos il·lustres que ja no existien,

(*) Se *Revue des Deux Mondes* publica actualment un notable treball d' en Guiglielmo Ferrero damunt se crisi de se civilització de s' imperi romá en dit sigle III.

ho haurien de fer els mestres d' escola en quant als vivents; i aleshores sí que 's podria dir d' ells que eren llum de s' intel·ligència i base de tot progrés, perquè es poble, coneixent lo bo, no elegiria lo dolent. Fins ara a ses escoles s' ensenyen només ses vides dels qui foren, com ho feu Plutarc: ¿no seria més pràctic i utilitari ensenyar amb preferència ses vides dels qui són i poden fer pes progrés de s' humanitat? Mal plef tindrien els vividors polítics i els encastellats buròcrates quan sortís de ses escoles se voluntat nacional en ses eleccions, rònega forma de participació, però se més eficient de totes, que 's poble té en s' exercici de sa sobirania.

No hi crec amb es sentiment polític dels pobles ignars o endarrerits. No hi ha consistència, no hi ha solidesa en llurs demostracions. Ja dins se restauració borbònica, en dia de lluita electoral per a diputat a Corts, me són vist boni atropellat per ses turbes a una de ses principals poblacions de s' Illa, perquè després de s' escrutini local creia es poble que noltros havíem perdut; i a ses poques hores aquelles mateixes turbes me dugueren enlà, i se música disposta pels altres va servir pes nostro triomf, quan arribá se notícia de que l' havíem obtingut.

Aqueixa inconsciència se demostra més que enllòc a ses assemblees populars. Qui de bona fe hi dugui qualsevol afer a discutir i resoldre, no 'n treurá res de bo; qui l' hi dugui pastat amb els cappares, té s' èxit assegurat; i pobre de se minoria que faci oposició, perquè encara que tengui se raó tota, será tractada de traïdora a se bona causa.

A voltes mos creiem que un poble és molt polític, perquè se 'n ocupa molt, i bull, i fa desastres. Allò sol esser com s' explosió dels gasos, més formidable ahon més comprimits; però passada se fúria, ningú hi torna pensar amb se cosa pública, fora dels dictadors i cacics qui reprenen aviat els damunts amb més potència que abans.

Potser per aquest darrer motiu, a Ciutadella no fou tan pacífica com a Mahò *la setembrina*. S' òdi de classes li vin-

gué de mida a n' es canonge Mojon, amb sos lloctinents, per a dur-ho tot enrevolt una temporada. Era dit canonge un lliberal *enragé*, segurament s' únic en tota se clerecia de la Catedral; tenia poc cervell, però molt dominador; i amb aquestes condicions i una milícia ciutadana que s' armá amb fusells antics, ja n' hi havia prou i demés per a dar mal-dormir a n' aquella ciutat, fins llavors molt levítica i ahon continuaven predominant ses idees ultramontanes en s' aristocràcia, els pagesos i bona part de se borghesia.

El Bisbe Mateo Jaume, persona tota unció, no podia fer més que plorar veient entronitzada una feroç política damunt els sentiments de germanor entre conciutadans. I ell, en Mojon, parodiant a n' en Murat, es feu una vistosa indumentària, mescla de castrense, gentilhome i capitá general, i així sortia en públic, presidint ses manifestacions que feien els seus, a modo de processons, els diumenges decapvespres. Record com si fos ara que veient-ne passar una, vaig presenciar com un senyor coratjós de Ciutadella li cridava:—Señor Mojon, no estamos en tiempo de máscaras (era diumenge de quaresma); i respongué ell, també cridant:—Cállese V., borracho.

Res hi ha com una manifestació per a convença es poble de sa sobirania. A ses grans poblacions solen acabar no tan pacífiques com començaren, si pes camí no les dissòl una ruixada:—es un fenòmen ben comprovat, de més antic que 's pastar, s' efecte dissolvent de s' aigua de pluja damunt ses multituds no sotmeses a una disciplina.—A se nostra illa ses manifestacions populars prenen un caràcter pacífic i de recolliment religiós, quasi místic: un delegat des Govern que per rara casualitat creia amb es proverbi *del enemigo el consejo*, me demanava, en un temps de freqüents manifestacions:—Se alterará hoy el orden? Resposta meva invariable:—De V. depende: esconda V. a la policia. No se penadí d' haver-se acomodat a mon consell.

Es poble ès com ses feres domesticades: s' aguanta paci-

fic mentre no tasta se sang. Aquí quasi només teniem artilleria de guarnició quan se va indisciplinar l'any 1873; estava tot a mercè de qui hagués volgut fer mal; i no se 'n feu cap de mal a vides ni hicendes. Processons populars, imitant ses de l'Església, i qualque infantesa, com s'anada des vapor a Mallorca per a dur *el cabo Roca*, ídol aquells dies de ses masses exaltades.

A Menorca ses dones, encara més qu' els homos, s' apassionen per ses eleccions: més d' una i de dues vegades hem vist votar es 95 per 100 des cens, amb una diferència de poques desenes de sufragis entre els candidats. Això pressuposa un grau de temperatura per a fer esclat. I hem tinguda sempre se satisfacció de frescar dia i nit sens armes, ni cap temor d' agressió, porque es nostro poble podrá no esser instruït, però conserva un fons de respecte a s' integritat de ses persones que ja el vuldrien per câ-seva molts qui passen per més civilitzats. En bonhora ho diguem, ara que palpita una qüestió més emmetzinada: se qüestió social.

* * *

Des que N' Anfós III conquistá Menorca devés l' any 1287, enviant els moros a câ-seva i repoblant això de bona gent catalana, maimés festa coronada havia comparegut per aquesta illa. (*) fins que en 1860, després de s' intent des general Ortega, iniciat a Mahó, i d' acabada se guerra d' África, vingué Na Isabet II amb es príncep d' Astúries, aleshores molt infant, vestit de voluntari catalá. Els qui no havien sortits mai de s' Illa no tenien més visió de lo que era una persona reial qu' els reis de cartes i de retaule. Fou, doncs, aqueix viatge regi se més notable de ses efemèrides de s' història local en es sigle XIX: poder contemplar una reina de carn i os!

No diré que ses coses i ses persones perdin de mèrit quan

(*) Segons alguns historiadors, Carlos V recalá a n' es nostro port quan s' expedició a Tunis.

se les veu de prop, sobretot tractant-se de senyora tan simpàtica qual era aquella sobirana. Però es concepte semi-divi que se senzillesa des poble en tenia de se majestat reial, no hi ha dubte que s'arrufá quan els monarques s'humanitzaren, vestint-se com llurs súbdits i mostrant-los practicament, enmig des carrer, que no eren d'altra pasta que tot fill d'Adam i Eva. A n'açò sempre ho han entès millor ses autocràcies orientals, amb se prohibició d'alçar els ulls quan passa el Senyor de tots.

Era adoració es frenesí que s'apoderá de totes ses classes socials envers de sa sobirana. Es respectable senyor que la rebé a Ciutadella—ahon no era esperada—veient-se tan honorat a n'els darrers anys de la sua vida, s'allargá plorant de panxa en terra i no hi havia manera de fer-lo aixecar. A Mahó rossegaren es carruatge reial persones que, ben segur, mai havien somiat amb fer de tal ofici. En es Mercadal pensaren es batlle i es secretari que, després d'unes hores de pesat viatge, la Reina podria haver de menester els utensilis de tocador, i aqui foren ses dificultats: ¿quin paper li posarien? Hagut consell, acordaren posar paper amb segell reial, d'Il·lustres, que aleshores, si se memòria no 'm flaqueja, era es timbre superior per a escriptures de mà de notari i pels plets. Els generals O'Donnell i Prim hi arribaren a 's Mercadal abans que la Reina i, molt afanyats, demanaren de què menjar a n'es batlle. A n'aquest—encara que no esperés ningú—no l'agafaven desprevingut; prest els tingué saciats: oli-aigua amb ous, ous remanats amb tomàtics i truita amb sobrassada. Ambdos generals el proclamaren agraïts *el primer alcalde de España*.

Arribada la Reina a s'entrada d'Alaior, tenien disposta a una placeta en forma de mitja lluna, de llevores ença nomenada *Las delicias*, una taula amb tota mena de confitures i fruits exquisits de la terra. A la Reina qui—amb perdó sigui dit—estava en estat, li mogueren desig uns préssecs que a la vista destil·laven nèctar i ambrosia. Fou encarregat de pre-

sentar-li es born que los contenia es rector des poble, frare exclaustrat, sord, baix d'estatura i de grossària per devés una bófa de vi de bona mida. Però aquest reverend, amb ses presses d'agenollar-se davant la Reina, oblidá treure's es barret negre de punt de calça que duia ben ajustat a n'es cap. Lo batlle qui era un senyor alt i prim, no pogué resistir a s'impuls d'esmenar se falta; de part darrera i amb esmerament agafá es barret per se borla, i estirá cap amunt. Lo rector, a n'aquell instant de sublim emoció, se sent qu'el puguen cap al cel, dóna giravolta, i els préssecs volaren damunt se reial falda; acabant s'escena amb una gran rialla de la Reina, chorejada de bon cor per tota la Cort.

Aqueixes anècdotes que avui mos fan somriure pinten al viu se veneració amb que fonc rebuda la Reina d'Espanya. Bé en són vinguts després de princeps, reis i emperadors: ningú per a ells s'ès tornat allargar de panxa en terra, ni s'ès enganxat a cap altra carrossa, ni s'ha cregut que pujés vers el cel per efecte de se reial presència.

Pel contrari; a mesura que més grossos eren, més modestos los han vists ells ulls des poble. No parlem d'en Napoleon III, de qui encara no 's sap cert si va venir, ni de se mesquina emperadriu d'Austria qui, poc temps abans de llur violenta mort, es passejava pels carrers de Mahó com qual-sevol senyora de pocs doblers, i ningú olorá qui fos ella fins que no hi va esser. N'Eduard VII i el Kaiser Guillem, amb sos capell moll i americana, feren aqui s'efecte de dos particulars qui saben que una possessió ès per vendre i la van a veure amb competència. Lo darrer que s'imaginava es poble, a la vista de tals personatges, era que un mal somni seu o una afecció gástrica, de ses que donen malhumor, pogués contribuir a que milions de vides desaparegueren del món a se flor de s'edat.

Quina diferència per a la vista, i per a se butxaca, entre s'arribada d'aquelles gegantesques flotes i se burgesa vinguda d'aqueixos reis de carn i os qui no l'enlluernen a la vista, ni omplen se bossa. Quines voltes dóna el món: abans, ses

esquadres sense sos amos; després, els amos sense llurs esquadres; ara, ni esquadres ni reis: res més que ses naus que la mar anorrea prop de câ-nostre, o aquelles que duen mal aplegadís, en que sigui d' enfora.

Quan deixaren de venir ses esquadres estrangeres teniem es bon conhort de que vinguessin ses espanyoles, encara que no tan formidables, més nostres i més convenients pes poble. S' esquadra que fou heròica i màrtir a Santiago de Cuba havia hivernat a n' aquest port. I després vingué se darrera, se de s' almirall Cámara, de retorn des canal de Suez.

Jamai oblīdaré aquella nit memorable en que, segons totes ses notícies telegráfiques, havia de recalcar a n' aquestes aigües una esquadra que 's suposava nord-americana, composta de nou unitats. Jo vaig saludar a n' es General Governador (coral amic meu, mort anys després a Melilla) quan se disposava es vespre per a anar-se'n a la Mola, amb s' admirable serenitat de qui compleix son feixuc deure; tothom pernoctá a peu de canó; i just a n' es rompent des dia veren a s' horitzó ses nou siluetes...

S' Història no 'n parlará d' aquest fet que pogué esser lo més luctuós d' aquella desventurada guerra. Els canons de se Fortalesa apuntaven als vaixells; se sang dels homos bullia; —¿en a que esperar, quan els tenien a tir?

Es General i son Estat major entraren en sospita de que no fossin enemics per lo temerari de sas maniobres, i hissada bandera d' una part i d' altra, se reconegueren germans els qui moments abans varen estar a risc de destroçar-se per enemics. Tristíssim fou es dia a bord d' aquelles naus quan s' enteraren llurs tripulants des desastre de Santiago; ells res o molt poc sabien del món des que venien de son esguerrat viatge; i aquí i tot, a sa recalada, ignoraven si toparien amb amics o contraris. (*)

(*) Ben segur que algú des Govern central tenia notícia de que s' esquadra Cámara venia cap a Mahò, majorment havent recalat aquí dies abans, per unes poques hores i sense comunicar amb se població, els *destroyers* que formaven part de dita esquadra. A Balears ningú ho sabia; ans bé telegrams semi-oficials donaven compte d' es pas d' una esquadra nord-americana, denits i llums apagats, per l' estret de Gibraltar. A Mallorca s' hi mogué gran pànic i molta gent sortí de ciutat cap a l' interior.

Fou aquella guerra se darrera quixotada que mos proposarem els espanyols: lluitar amb un dels colossos del món, essent noltros tan dèbils i tenint ses armes tan rovellades. Més a compte mos era—imitant l' Anglaterra—donar autonomia a ses colònies ans que l' exigissin. Per a lo que servien!

Però, ja que mos embarcarem, m' ha semblat sempre qu' els governants havien d' haver sabut rematar millor es sacrifici, encara que fos amb més sensibles dolors. Al manco, això hauria fet més espanyol: cercar se glòria dins els desastres mateixos de ses pèrdues materials. A mesura que creix es positivisme, més s' aprecia se glòria de ses nacions heroïques, i per tant, més cara se paga. *Mejor queremos honra sin barcos que barcos sin honra*, digué s' insigne patrici Mendez Nuñez. Quan s' ès dins es ball s' ha de ballar, cost que cost. I això no ho varem fer noltros aquesta vegada, puix que deixarem de ballar quedant humiliats i perdent lo mateix se balladora. Semblava que no hi erem a temps a desprendre-mos-ne de s' imperi colonial.

Gràcies que 's salvá se nostra illa de tornar a dominació estranya, que prou hi hagué qui mos va rondar durant se guerra. No perque els vaixells d' avuidia s' estimin més ses bases amples i obertes qu' els ports de refugi, mos hem de figurar que Port-Mahon ja no pesi dins se balança de se política europea. Precisament, ses maniobres navals de França en maig de 1914 varen consistir amb transportar un cos d' exèrcit de l' Àfrica a se metròpolis, baix des supòsit d' estar es port de Mahó en poder de s' enemic. Pocs mesos després pens que no li hauria caigut gens malament a l' Alemanya que hagués estat un fet es supòsit tàctic de la França en sas darreres maniobres.

Es clar que això que entreveiem els profans ho saben bé els homos consagrats de ver a se defensa nacional: se Base naval n' ès excel·lent mostra. Si un altre dia, per mala sort dels que vivim a n' aquest sigle, tornés se guerra entre nacions

europées de forces marítimes igualenques, podem judicar per ben segur que 's port de Mahó tindria més enamorats que pubilla eixerida i rica, perque per a son desplaïment estratègic haurien de venir coses molt més noves i més grandioses que lo duit fins ara per se ciència.

Als nostros avis no 'ls haguera preocupats gran cosa que Espanya hi pensés o no hi pensés amb se defensa de s' Illa; tal volta haurien preferit lo darrer, per s' enyorança d' aquell temps en que *ne Marta filava*. Això els forasters ho tenen mal de comprendre: es port és se nostra història, es nostro ideal, i hauria d' esser se nostra vida. Aixís és que, malgrat ses diferències de religió, a que llavors se donava tanta importància, els antics s' hi trobaven a gust amb els anglesos.

Avui pensam d' altra manera, no per tals diferències de religió, sinó perque, además de s' afinitat ètnica, se nostra ànima s' és feta espanyola per se convivència de més d' un sigle; encara que mai estiguem contents de qui governa, com no hi está cap espanyol. A part es sentiment de pàtria, arrelat aquí lo mateix que a ses altres bandes, per pròpia estimació judicaria jo una vertadera desgràcia se tornada a mans estranyes, perque no se mos tractaria baix es peu d' igualtat, més valorós per a mi que tots els doblers i totes ses naus del món. Supeditats a una raça que—amb motiu, per dissort nostra—se considera superior, patirem amb es canvi lo que's diu una *capitis diminutio*. No sé a Malta com els hi va; són crescuts moltíssim de població; sobretot sa agricultura és notablement pròspera; però a dins dels vaixells anglesos mai sòm vist cap maltès qui passés de reboster o de contrabandista. I per açò, ben haja se nostra digna pobresa.

* * *

I heu 's aquí que sense dar-me 'n compte queden recorregudes, com per cinematògraf, ses gestes des temps en que hem tinguda història.

¿Serveixen de qualque cosa aquestes mirades retrospec-

tives? No hi ha dubte que mos fan pensar; i pensant-hi, vénen s' anàlisi i se comparació a treure 'n dels fets una ensenyança. Per això s' Història és mestra de se vida, segons lloada frase d' en Ciceró.

Lo que tal volta no trobará tothom gaire llatí és que s' història se pugui treure dels anècdotes, acostumats com estem a que se mos relati fil per randa tot lo que 's pretén succeït, sense deixar-mos endevinar lo que degué succeir. Els anècdotes com a fonts d' investigació no ténen per mi altra mácula sinó que—lo mateix que en s' escriptura jeroglífica—no mos fixam de moment amb llur significació figurada; i d' aquí que a vegades mos mogui ses rialles s' anècdota revelador d' un estat social que dugué moltes ploralles.

Sigui lo que 's vulgui, tinguem en compte que tot és solidari en se marxa de s' humanitat i, per conseqüent, els estudis històrics ténen i tindran sempre capital importància per a conèixer com foren els nostros avis, que és manera segura de conèixer com podem esser nosaltres.

Jo no sé ni puc entreveure quines mudances mos té decretades lo destí. Per ara no les veig massa color de rosa en lo econòmic, perque observ que de cada dia fuig més se prosperitat dels pobles petits, per a concentrar-se a n' els emporis des comerç i de s' indústria.

Però qualque vegada, per rara excepció, s' harmonitza se petitesa des medi amb se grandària dels fets, i això sol succeir precisament en localitats com se nostra que semblen posades amb condicions i a punt, dins s' actual civilització, per a poder servir d' intermediàries amb es canvi mundial de productes. Aquest ha sigut de fa anys es meu somni daurat: quan l' hem tingut més prop, mos l' ha allunyat més que mai se guerra submarina.

N' hi ha qui 's figuren que se declaració de port franc és s' *anellet de la virtut*, idea verament errònia, perque ses lleis per si mateixes no ténen es poder de fer miracles. Es port franc ho és s' anellet de la virtut quan sa declaració de tal es

basa amb realitats positives. Si no hi ha qualque cosa que obligui es comerç marítim a freqüentar un port, és ben segur que no hi compareixerá cap embarcació perque sigui declarat franc. Per açò dic que estigué a prop de realitzar-se es nostre daurat somni quan se Casa d' Amèrica va elegir aquest port per a dipòsit dels nitrats de Xile. Llavors ses naus qu' els havien d' expandir per tot es Mediterrani haurien procurat venir carregades de productes destinats a l' Amèrica, als quals s' haurien emportats de retorn els grans vapors de se Companyia. I així se formen i arrenen aquestes institucions, tan necessàries pes comerç mundial com lucratives per a ses ciutats que les obténen.

Mentre Menorca no tengui se sort de que 's realitzi aquest somni, no 'n sortirá de se misèria, i entremig de ses temporades d' un relatiu benestar vindran, per fas o per nefas, ses crisis de sa pobre agricultura i de llurs exòtiques indústries. Lo sòlid i de verdadera prosperitat mos ho ha de dur es port, avui ja més per son emplaçament que per sas condicions interiors.

Des factor moral, usat aquest adjectiu amb se més ampla significació, no 'n tenc de parlar un' altra volta, que ja prou, i potser demés, en sóm parlat enguany i antany. Si volem esser dignes de se sort i saber aprofitar-la en es dia que mos arribi, hem de tenir present sempre que 's ciudadá educat, instruït i apte per a se vida moderna no's' improvisa, sinó que necessita d' una formació llarga i costosa.

Això sí que dependeix més de nosaltres que 's factor econòmic; amb es ben entès de que sense perfeccionar-se es ciudadá personalment, de poc o de res li serviria es progrés material, com de res o de molt poc va servir en s' opulenta època nomenada *dels catalans*.

No pretinguem gòfies de se sort, que rares vegades les regala; aconhortem-mos amb demanar a n' es destí es compliment de se sàvia sentència: *ajudet i jo f' ajudaré*.

Bibliografía

Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona. (1758 a 1847) Premio «Conde de Lavern». Por don Angel Ruiz Pablo. Talleres de Artes Gráficas: Henrich y C.^a 1919. Barcelona.

Un grueso infolio, asaz voluminoso, para ser leído de una tirada, se agrega a los ya numerosos y en desorden apilados, sobre nuestra modesta mesa de trabajo, en espera de unas horas de tranquilidad, ¡ay que no llegan! para ser leídos o, al menos, ojeados.

Pero el nuevo volumen tiene para nosotros doble incentivo: su autor es de los nuestros; es menorquín y el editor, la Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona, con la que estamos ligados con lazos de compañerismo y admiración; y ello, por lo mucho que es, nos obliga a una preferencia en su lectura.

Y nos obliga ante todo el nombre del autor, Angel Ruiz Pablo, el literato que honra la Balear menor; el novelista de castiza habla, enamorado de su isla nativa, cuyos tipos retrata, especializándose en sus hombres de mar, de contextura récia, avaros de palabra y pródigos de hechos, con los cuales y, al compás de su valor sencillo y heroico, abren nuestro corazón, quedando como recuerdo perenne de la lectura de sus obras, sus Cuaderna, Obenque, Tormenta, padre Antonio etc. y con pretérita recordanza, los «Episodios Ribereños», «Oro y Escorias», «Tipos y costumbres de mi tierra», «Clara Sombra», «Metamorfosis de un erudito» y en nuestra lengua regional, «Del Cor de la terra» y «Clases Passives», que con fruición quedaron catalogadas en nuestra mente.

Así, con el prejuicio de cuanto vale Ruiz Pablo, abrimos el libro y desde el prólogo que avala, con su firma prestigiosa, nuestro amigo, compañero y paisano don Bartolomé Amengual, hasta el epílogo, ofrenda de admiración del autor a la Junta de Comercio de Barcelona, recorreremos sus páginas, siguiendo paso a paso la actuación de ésta, que, como toda obra humana, empieza con balbuceos, para después de una niñez accidentada, expandirse en la plenitud de su vida, con iniciativas que desarrolla en favor de Cataluña, y en gama diversa, funda escuelas, concede pensiones a sus alumnos aventajados, fomenta la agricultura, protege a los genios, llora con las desventuras de la patria, se alza contra los invasores, lucha con éstos, se niega a reconocer al rey intruso, estimula a los inventores, sufre por ellos en sus fracasos y, por

ellos se arruina, cuando ya por exigencia de los generales franceses había visto mermar sus cuantiosos fondos, para, al fin, morir de «una plumada escrita en Madrid un día de »1847 que puso término a la admirable labor de una Corporación gloriosa, que por espacio de 87 años había sido escudo »y defensa de los intereses de Cataluña y, con ellos, de los »de España y hogar y foco de ilustración y cultura en todo »el Principado».

No permite lo compendioso de esta bibliografía extractar las impresiones que sugiere la lectura de la obra del señor Ruiz Pablo: sólo una recogeremos, ya que nobleza obliga y la gratitud lo reclama, y es el cariño que deja traslucir hacia Menorca, al mencionar a dos de sus hijos preclaros e ilustres, Mateo Orfila, pensionado por dicha Junta y Juan Soler, comisionado para el viaje de exploración comercial a Oriente.

Estilo y corrección, amenidad dentro la aridez del trabajo y espiguelo serio y razonado en los manantiales históricos donde tuvo que acudir para documentarse, no desmienten la prosapia del literato menorquín, cuyo galardón de parte del donativo del señor Conde de Lavern, no puede ser más justificado.

P. Ripoll.

* * *

Militarismo mejicano se titula el último libro de Blasco Ibáñez que hemos leído gracias a la atención que, una vez más, debemos a la casa editorial «Prometeo» de Valencia.

El nombre del autor nos releva de estampar apreciación alguna sobre el valor literario del trabajo. Consiste este en diez artículos periodísticos publicados, después de traducidos, en la prensa norteamericana. Para que el público español los conozca sin mácula alguna en su autenticidad, el gran novelista nos dá a conocer los originales en la obra a que nos referimos. Las impresiones recogidas en Méjico durante la reciente estancia del autor, constituyen la materia de los citados artículos y sintetizan el carácter de la política mejicana manifestado en las revoluciones que han sido azote de la República de los Villa y Zapata, Obregón y Gonzalez, Carranza y Huerta, etc., etc., durante los últimos diez años.

Como elementos para la Historia crítica del país de los Aztecas tienen estas impresiones de que nos ocupamos un valor inapreciable y en ellas el literato español nos ofrece un nuevo aspecto de su fecunda actividad.

J. C.

Observatorio meteorológico de Mañón. = Latitud geográfica 39° 53' - Longitud al E. de Madrid 7° 57' - Altitud, en metros, 43

Resumen correspondiente al mes de junio de 1920

Décadas	BARÓMETRO, EN mm y a 0°						TERMÓMETROS CENTÍGRADOS						PSICRÓMETRO		
	Altura media	Oscilación media	Altura máxima	Fecha	Altura mínima	Fecha	Temperatura media	Oscilación media	Temperatura máxima	Fecha	Temperatura mínima	Fecha	Oscilación extrema	Humedad rel. media	Tensión media en milim.
1. ^a	756.5	0.7	762.2	1	753.2	5	19.5	6.6	28.8	4	14.9	7	13.9	61	—
2. ^a	758.4	0.3	761.3	18	755.2	12	21.5	7.2	27.0	15	15.9	16	11.1	69	—
3. ^a	760.9	0.2	763.7	22	758.2	29	24.2	7.9	30.4	25	17.0	21	13.4	58	—
Mes	758.6	0.4	763.7	22	753.2	5	21.8	7.2	30.4	25	14.9	7	15.5	63	—

Décadas	ANEMÓMETRO										Lluvia total, en milímetros	Lluvia máxima en un día	Evaporación media en milímetros													
	DIRECCIÓN DEL VIENTO		FRECUENCIA DE LOS VIENTOS				FUERZA APROXIMADA							DÍAS DE												
Décadas	N.	NE.	E.	SE.	S.	SO.	O.	NO.	Calma	Brisa	Viento	Viento fuerte	Despejados		Nubosos	Cubiertos	Lluvia	Niebla	Rocio	Escarcha	Nieve	Granizo	Tempestad			
	1. ^a	2	1	2	1	1	1	1	1	4	4	2		»										7	2	1
2. ^a	2	1	1	1	3	»	»	»	5	4	1	»	6	2	2	1	»	4	»	»	»	»	1	1.8	2.7	
3. ^a	3	1	3	1	2	»	»	»	6	3	1	»	9	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	0.0	0.0	3.8
Mes	7	4	6	2	3	6	1	1	15	11	4	»	22	5	3	4	»	11	»	»	»	»	1	19.3	8.8	3.7

Mauricio Hernández Ponseti.